

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
Науково-дослідний інститут приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака

Збірник наукових праць

за матеріалами

науково-практичного «круглого столу»

ПРИВАТНОПРАВОВІ ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ
СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН: ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ

(в рамках XIV Всеукраїнського фестивалю науки)

15 травня 2020 року

м. Київ, 2020

УДК 341.9.01(477)

П 75

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (протокол № 6 від 22 травня 2020 року)

Редакційна колегія:

Крупчан О. Д., доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (голова);

Галантич М. К., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (заступник голови);

Кочин В. В., кандидат юридичних наук, завідувач відділу методології приватноправових досліджень Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (відповідальний за випуск).

П75

Приватноправові принципи регулювання суспільних відносин: досвід ЄС та України. Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичного «круглого столу» (в рамках XIV Всеукраїнського фестивалю науки, 15 травня 2020 року м. Київ). К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020. 200 с.

ISBN 978-617-7087-83-9

15 травня 2020 року відділом методології приватноправових досліджень проведено «круглий стіл» (в рамках XIV Всеукраїнського фестивалю науки, 15 травня 2020 року м. Київ), присвячений досвіду ЄС та України щодо приватноправових принципів регулювання суспільних відносин.

У матеріалах збірника представлені результати наукових досліджень вчених, що стосуються теоретичних та практичних проблем приватного права в Україні та ЄС. Видання адресоване науковим співробітникам, викладачам закладів вищої освіти, аспірантам, а також практикуючим юристам.

УДК 341.9.01(477)

ISBN 978-617-7087-83-9

© Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2020
© Автори, 2020

ЗМІСТ

Вінник О. М. Віртуальні суб'єкти та віртуальні об'єкти як складові цифрової економіки: проблеми правового регулювання	5
Заїка Ю. О. Договір про зміну черговості одержання права на спадкування	17
Коструба А. В. Критичні аспекти побудови екстернальної системи корпоративного управління в Україні: теоретичні положення	28
Бернацький М. В. Приватноправова природа блокчейн на прикладі bitcoin	36
Гайдулін О. О. Філософсько-праксеологічний вимір парадигмально-герменевтичного методу: від інтерпретаційного розсуду до дискреції саморегулювання	49
Гетманцев М. О. Свобода власності як приватноправовий принцип регулювання суспільних відносин	61
Кочин В. В. Загальні принципи відносин між Україною та ЄС	71
Миронова Г. А. Приватноправові принципи регулювання особистих немайнових відносин у сфері надання медичної допомоги	78
Скрипник В. Л. Правова природа і ознаки немайнових благ	95
Черняк О. Ю. Умови цивільно-правового договору в праві України та ЄС	105

- Шишка О. Р.** Євроосучаснення цивільного законодавства України у світлі європейських стандартів якості закону112
- Галіян І. М.** Принципи захисту корпоративних прав 133
- Козак І. А.** Право на справедливий судовий розгляд в контексті рішень Європейського суду з прав людини..... 140
- Костів М. Т.** Приватноправові засади регулювання благодійної діяльності 152
- Лебедева Г. В.** Особисті немайнові права фізичних осіб та право на свободу творчості як запорука дотримання балансу інтересів у суспільстві 165
- Погрібна О. В.** Актуальні проблеми застосування вимоги про зобов'язання передати та повернути житло у договірних зобов'язаннях..... 168
- Ющенко О. В.** Зміст договору банківського вкладу (депозиту) 178
- Висновки та пропозиції за результатами роботи «круглого столу» 192

Погрібна Ольга Володимирівна, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, аспірантка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ВИМОГИ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПЕРЕДАТИ ТА ПОВЕРНУТИ ЖИТЛО У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Аналіз якісних та кількісних показників судової статистики дає підстави для висновку, що спори, що виникають з приводу захисту прав на житло, визначають істотний обсяг тих справ, що перебувають у провадженні судів загальної юрисдикції, займаючи переважне місце серед житлових спорів, а також усіх спорів з приводу захисту права власності.

Уведення приватного житла в масовий цивільний обіг, що пов'язано переважно з реалізацією державою програми приватизації житла, призвело до того, що громадяни України стали у більшості випадків власниками займаного ними та іншого набутого у різні способи житла.

Необхідно відзначити, що законодавець перебуває у пошуку найбільш ефективного механізму правового регулювання обігу житла. Цей механізм правового регулювання покликаний, з однієї сторони, забезпечити максимально розумну свободу на ринку житла; з іншої, має на меті забезпечити охорону прав осіб від недобропорядних, недобросовісних контрагентів, убезпечити від протиправних дій таких осіб.

Такий стан речей призвів до того, що надзвичайної актуальності набуло питання про вибір

та обрання правильного способу захисту прав та охоронюваних інтересів заінтересованих осіб під час звернення до суду та вирішення таких спорів судом.

В практиці Верховного Суду України до грудня 2017 року дискутувалося питання про пошук та обрання **належного** способу захисту цивільних прав та інтересів. Оцінка способу як належного, за висновком суддів Верховного Суду України, свідчила про адекватність та правильність обраного способу захисту в суді.

Із запровадженням нової редакції Цивільного процесуального кодексу України від 15.12.2017 року і початком роботи новоствореного Верховного Суду в Україні ця проблема ускладнилася в силу запровадження нової концепції обрання правильного способу захисту таких прав, реалізованої в статті 5 ЦПК України, в якій йдеться про обов'язок суду обрати не тільки правомірний спосіб захисту, але й ефективний [1].

Тобто, на фоні остаточно невирішеного питання про обрання належного і правомірного способу захисту цивільних прав, нині необхідно ще й приділити увагу критерію забезпечення ефективності обраного судом за вимогою сторони способу захисту цивільних прав та інтересів.

Таким чином, з додатковою актуальністю постало питання визначення об'єктивних критеріїв для застосування певних способів захисту цивільних прав на житло (житлову нерухомість), їх відмежовування від інших подібних за правовими наслідками способів захисту, спрямованих на досягнення аналогічного результату.

Досліджуючи генезу такої правової проблеми, відзначимо, що у римському приватному праві із договору купівлі-продажу виникає зобов'язання двостороннє і при тому рівномірно двостороннє (*contractus bilateralis aequalis*). Кожна із сторін одночасно та безперечно (а не тільки випадково, як при *commodatum* і *depositum*) є і кредитором, і боржником. Ця двосторонність проявляється і в різному найменуванню позовів: не має *actio directa* та *contraria*, але є *actio empti* для покупця та *actio venditi* для продавця; весь же договір у цілому має назву подвійного ім'я *emptio-venditio* [2, с. 433].

Отже, ще у давньому римському праві права покупця за договором купівлі-продажу були захищені самостійним позовом, відмінним від тих, що застосовувалися для захисту власника в разі витребування його власного майна від третьої особи.

Українське цивільне право дотримується принципу, за змістом якого зобов'язання мають реально виконуватися боржником. Чинне українське цивільне законодавство, зокрема стаття 16 Цивільного кодексу України, надає кожній особі відповідні способи захисту в залежності від характеру порушення її прав та охоронюваних інтересів. Так, пункт 5 частини 2 статті 16 Цивільного кодексу України передбачає такий спосіб захисту цивільних прав та інтересів як примусове виконання обов'язку в натурі [3].

Цей спосіб захисту застосовується, переважно, у зобов'язальних правовідносинах у випадках, коли особа зобов'язана вчинити певні дії на користь визначеної особи, але відмовляється від виконання свого обов'язку чи уникає цього. Застосовується такий

спосіб, зокрема, у разі невиконання обов'язку сплатити грошові кошти за виконану роботу, надані послуги, передати набуту річ кредитору (за договорами купівлі-продажу, міни, дарування з обов'язком передати річ у майбутньому), виконати роботи чи надати послугу за відповідним договором. Така правова позиція викладена у постанові Верховного Суду, що викликає схвалення [4].

На нашу думку, з метою отримання бажаного результату при захисті порушеного права власності на житло, необхідно розмежувати речові та зобов'язальні засоби захисту і враховувати природу та підстави виникнення права.

У статті 620 Цивільного кодексу України визначені правові наслідки невиконання обов'язку передати річ, визначену індивідуальними ознаками: у разі невиконання боржником обов'язку передати кредиторіві у власність або у користування річ, визначену індивідуальними ознаками, кредитор має право витребувати цю річ у боржника та вимагати її передання відповідно до умов зобов'язання. Кредитор втрачає право на витребування у боржника речі, визначеної індивідуальними ознаками, у разі, якщо ця річ вже передана третій особі у власність або в користування. Якщо річ, визначену індивідуальними ознаками, ще не передано, переважне право на її одержання має той з кредиторів, зобов'язання на користь якого виникло раніше, а коли це неможливо визначити, – кредитор, який першим пред'явив позов.

Умови застосування цього засобу захисту передбачають, що:

ПРИВАТНОПРАВОВІ ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН:
ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ

- об'єктом може вступати річ, визначена індивідуальними ознаками;
- річ має перебувати у боржника, а не передана третій особі у власність або в користування;
- існування між сторонами договірних (зобов'язальних) відносин, що виключає застосування речово-правових способів захисту.

Необхідно погодитися з позицією Карапетова А. Г., що право кредитора звернутися до суду з вимогою виконати зобов'язання є неодмінним наслідком самого факту зобов'язання. Відповідно, сам позов є виключно зобов'язальним засобом захисту та повинен чітко відокремлюватися від речових інструментів захисту. Необхідно розмежувати позов про примусове виконання обов'язку в натурі та віндикаційний позов. Віндикаційний позов застосовується виключно до речей, позов про виконання в натурі застосовується до речей, грошей, в деяких випадках до нетоварних та негрошових зобов'язань; віндикаційний позов може заявити лише власник; віндикаційний позов не може бути поданий, якщо позивач та відповідач пов'язані зобов'язальними відношеннями з приводу спірного майна [5, с. 57-58].

Аналіз практики судів України дає підстави вважати, що застосування позову про виконання в натурі відбувається у непоодиноких випадках, проте іноді виникають проблеми із застосуванням цього способу захисту як у сторін, так й судів, про що свідчить неоднозначна судова практика.

Зокрема, як встановили суди під час вирішення справи № 753/7390/16-ц, позивач просив суд усунути йому перешкоди у здійсненні права власності на

квартиру шляхом виселення із неї відповідачів без надання останнім іншого житлового приміщення. Позивач аргументував свої вимоги придбанням у відповідачів спірного нерухомого майна на підставі договору купівлі-продажу. Між ним та відповідачами була усна домовленість про те, що вони тимчасово можуть проживати у зазначеній квартирі, але звільнити її мають на його першу вимогу. Позивач повідомив останніх про необхідність звільнення належної йому квартири та надав строк на виселення, проте відповідачі продовжили проживати в квартирі, чим перешкождали позивачу у здійсненні ним права власності.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції виходив із того, що позивач як власник квартири не може використовувати помешкання для власного проживання та проживання членів своєї сім'ї, оскільки в ній без будь-яких на те правових підстав проживають відповідачі, чим порушують права позивача на користування та розпорядження належною йому квартирою.

Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду підтримав наведену позицію судів першої та апеляційної інстанцій. За висновками суду касаційної інстанції, обраний позивачем спосіб захисту своїх порушених прав, відповідно до положення статті 391 Цивільного кодексу України, шляхом усунення перешкод та виселення відповідачів із зазначеного житлового приміщення без надання іншого житлового приміщення, не суперечить чинному законодавству.

Визначальним для захисту права на підставі цієї норми права є наявність у позивача права власності та встановлення судом наявності перешкод у користуванні власником своєю власністю. При цьому не має значення, ким саме порушене право та з яких підстав [6].

Аналізуючи судові акти у згаданій справі, необхідно погодитися з тим, що обраний позивачем спосіб захисту цивільних прав має бути не тільки ефективним, а й, у першу чергу, відповідати правовій природі тих правовідносин, що виникли між сторонами. Суди встановлено, що між сторонами укладений договір купівлі-продажу спірної квартири, на підставі якого позивач набув право власності на неї та вимагає виселення попередніх власників та членів їх сім'ї із квартири. Відповідно, помилковим є посилення судів на наявність підстав для застосування до існуючих між сторонами правовідносинах негаторного позову (стаття 391 ЦК України) як речово-правового способу захисту прав особи.

За нашим переконанням, у наведеному прикладі Верховний Суд у зазначеній постанові не врахував, що між учасниками спору існували договірні відносини, при чому договірне зобов'язання не було виконане продавцем, користування спірною квартирою визначалося домовленістю сторін. На час вирішення спору продавці спірної квартири продовжували у ній проживати, хоча покупцем сплачено купівельну ціну, право власності перейшло до нього та зареєстроване за ним. Предмет наведеного спору є вимога про фактичну передачу придбаної речі (житла) покупцю, хоча заявлена вона з підстав порушення права власності без

врахування змісту договірної зобов'язання між цими сторонами.

Вочевидь, вирішення описаного спору ускладнено в силу того, що у чинному українському законодавстві виникнення права власності на нерухомість, зокрема на житлову нерухомість, пов'язується з внесенням відповідних відомостей до певного державного Реєстру та не пов'язується з фактичною передачею речі.

На наше переконання, це не повинно впливати на висновок судів в оцінці наведених спірних відносин: продавець житлової квартири не виконав свій обов'язок за договором купівлі-продажу, не передав продану ним річ, відносини з утримання і користування спірною річчю продавцем визначаються на підставі домовленістю між ними.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що покупець за договором купівлі-продажу з давніх часів мав самостійний позов, щоб спонукати продавця передати продану ним річ. Цей позов був відмінним від позову віндикаційного, яким захищалася власність.

1. Позов про виконання зобов'язання в натурі є притаманним, у першу чергу, договірним зобов'язанням. Якщо між учасниками спору відсутні договірні відносини, застосування такого способу захисту є неможливим. І навпаки, якщо між сторонами наявні будь-які відносні правовідносини, застосування речово-правових способів є неможливим. Лише сам факт реєстрації права власності на житлову нерухомість за покупцем не свідчить про повне виконання продавцем договірних обов'язків, оскільки невід'ємною частиною умов такого договору є обов'язок з *traditio*, тобто, фактичної передачі проданої

речі. Така вимога ґрунтується не на зареєстрованому праві власності покупця, а на умовах укладеного договору.

2. Застосована в статті 620 ЦК України категорія «витребувати» не свідчить про можливість застосування у зобов'язальних відносинах віндикаційного позову. В цьому контексті вимога про витребування проданої речі полягає у необхідності виконати обов'язок передати таку річ.

Необхідно визнати, що використання законодавцем зазначеної категорії «витребування» є некоректним, вводить в оману під час обрання та застосування до захисту у зобов'язальних відносинах належного і правомірного способу захисту. Така термінологічна неточність підлягає виправленню під час рекодифікації цивільного законодавства України.

3. Переконана, що саме на позивача покладено обов'язок обрати вірний спосіб захисту, належним чином обґрунтувавши правомірність його застосування.

Суд з власної оцінки не вправі самостійно змінити підставу позову: якщо позов заявлено з підстав порушення права власності та позивач просить витребувати придбану річ у продавця, суд зобов'язаний відмовити у позові: такий позов не відповідатиме правовій природі відносин, що виникли між учасниками спору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>;

ПРИВАТНОПРАВОВІ ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН:
ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ

2. Покровский И. А. История римского права. – М.: Статут, 2004. – 540 с. («Классика цивилистики»);

3. Цивільний кодекс України від 12 січня 2003 року
№ 435-IV URL:
[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15;](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15)

4. Закон і бізнес // URL:
[https://zib.com.ua/ua/137900-
vs_nagadav_mehanizmi_zahistu_pri_povernenni_svogo_
mayna.html;](https://zib.com.ua/ua/137900-vs_nagadav_mehanizmi_zahistu_pri_povernenni_svogo_mayna.html)

5. Карапетов А. Г. Иск о присуждении к исполнению обязательства в натуре. - М.: «Статут», 2003. - 190 с.;

6. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 27 лютого 2019 року, справа № 753/7390/16-ц, провадження № 61-21165св18 // URL:
[http://reyestr.court.gov.ua/Review/80715989.](http://reyestr.court.gov.ua/Review/80715989)

Наукове видання

Збірник наукових праць

за матеріалами
науково-практичного «круглого столу»

**ПРИВАТНОПРАВОВІ ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ
СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН: ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ**

(в рамках XIV Всеукраїнського фестивалю науки)

15 травня 2020 року

Відповідальний за випуск: В. В. Кочин

Матеріали надруковано в авторській редакції

Підписано до друку 15.10.2020 р. Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 7,4 Тираж 300 прим. Зам. № 20-010

Видавець: Науково-дослідний інститут приватного права і
підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
вул. Раєвського, 23-а, м. Київ, 01042
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 4758 від 07.08.2014 р.